

Купецтва і гандаль Беларусі перыяду капіталізму ў дарэвалюцыйнай айчынной гістарыяграфіі

І.Г. Гушчынскі, БДПУ (Мінск)

У працах айчынных гісторыкаў дарэвалюцыйнага перыяду ўдзелена няшмат увагі тэме сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі ў перыяд капіталізму, у тым ліку праблемам купецтва і гандлю. Спецыяльных гістарычных даследаванняў у дадзенай сферы ўвогуле няма. Гэта звязана, па-першае, з тым, што перыяд другой паловы XIX – пачатку XX ст. у гэты час не стаў яшчэ ў поўным сэнсе гісторыяй. Па-другое, нараджэнне ў Беларусі ў XIX ст. беларускай нацыянальнай ідэі і нацыянальнага руху выклікалі цікаўнасць да даследавання перш за ўсё гісторыі Полацкага княства і Вялікага Княства Літоўскага. Увогуле, развіццю і станаўленню беларускай гістарыяграфіі перашкаджала сама ідэалогія самадзяржаўя, якая адмаўляла беларускаму народу ў праве мець сваю ўласную гісторыю. Разам з тым тэма развіцця гандлю і становішча купецкага саслоўя Беларусі ў разглядаемы перыяд закранаецца ў шэрагу даследаванняў эканамічнага і краязнаўчага характару.

Значны ўклад у распрацоўку дадзенай праблемы ўнесла дзейнасць Паўночна-Заходняга аддзела Імператарскага Рускага Геаграфічнага Таварыства, створанага ў 1867 г. з цэнтрам у Вільне. Шэраг яго выданняў прысвечаны асветленню гісторыі і сучаснаму на той момант стану асобных гарадоў Беларусі. У іх, у прыватнасці, ёсць звесткі адносна развіцця гандлю і жыцця купецтва. У працы “Город Гомель (Могилевской губ.)” [4] утрымліваецца інфармацыя ўнутраным і знешнім гандлі гэтага горада ў пачатку XX ст. Гомель характарызуецца як буйны гандлёвы цэнтр Магілёўскай губерні, які па знешнім таваразвароце быў нават больш значным, чым сам Магілёў [4, с.43]. У выданні прыводзяцца шматлікія статыстычныя звесткі, якія датычаць розных бакоў гандлёва-эканамічнага жыцця Гомеля: колькасць гандлёвых кропак па розных катэгорыях тавараў, аб’ём іх таваразвароту ў рублях і г. д. Пры гэтым закранаецца праблема недастатковасці і не заўсёды аб’ектыўнасці інфармацыі крыніц даследавання тагачаснага гандлю: “многія віды гандлю, як унутранага, так і экспартнага зусім не рэгіструюцца”, у сувязі з чым “афіцыйныя звесткі аб гандлёвых прадпрыемствах павінны быць прызнаны толькі прыблізна дакладнымі” [4, с. 45]. Аўтарамі ўдзяляецца ўвага нацыянальнаму складу купецкага саслоўя горада. У дадзеным кантэксце падкрэсліваецца дамінуючая роля яўрэяў ў гандлёвым жыцці горада, а таксама адзначаецца вялікая роля ў ім стараабрадцаў. Падобны характар маюць яшчэ два выданні Паўночна-Заходняга аддзела Імператарскага Рускага Геаграфічнага Таварыства: “Город Мстиславль (Могилевской губернии). С 50 автотипиями” [7], “Город Борисов (Минской губернии)” [6], “Город Климовичи Могилевской губернии. Географическо-статистический очерк с 16 автотипиями” [13].

Тэму развіцця гандлю і становішча купецкага саслоўя Гродзеншчыны ў разглядаемы перыяд закранаў П.В. Баброўскі. Найбольшую цікавасць уяўляе яго праца, якая выйшла ў серыі “Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба” [2]. У ёй П.В. Баброўскі падрабязна спыніўся на разглядзе становішча купецтва г. Гродна і губерні ў канцы 50-х – пачатку 60-х гг. XIX ст. У выданні ўтрымліваюцца звесткі аб яго колькасці, нацыянальным складзе, капіталах, памеры выплачаных пошлін і інш. Асобныя раздзелы працы прысвечаны сухапутным і водным гандлёвым шляхам губерні. Адну з галоўных перашкод для росту эканомікі рэгіёна ў пачатку 60-х гг. XIX ст. аўтар бачыць у

адсутнасці тут чыгункі, якая б звязвала край з партамі Балтыйскага мора [2, с. 288]. Увогуле, стан шляхоў зносін у губерні ён ахарактарызаваў як нездавальняючы [2, 466]. Асобная глава выдання (“Промышленность меновая (торговля)”) спецыяльна прысвечана сферы гандлю. Тут П.В. Баброўскі падрабязна спыніўся на яго развіцці ў розных паветах Гродзенскай губерні, прывёў звесткі аб сістэме мер вагі, даўжыні, аб’ёму, а таксама грашовых адзінках, якія выкарыстоўваліся гандлярамі ў сярэдзіне XIX ст. на Гродзеншчыне. У дадатках да першай і другой частак выдання ўтрымліваецца багаты матэрыял. Акрамя інфармацыі аб колькасці і нацыянальным складзе гарадскіх саслоўяў губерні тут прадстаўлены звесткі аб коштах на розныя катэгорыі тавараў, прыбытках ад гандлю лесам і спіртнымі напоямі, памерах купецкіх капіталаў, кірмашах і інш.

Праблема купецтва і гандлю Гродзенскай губерні ў другой палове XIX ст. закранута таксама ў працы Л. Саланевіча “Краткий исторический очерк Гродненской губернии за сто лет её существования. 1802–1902” [11]. Аўтар адзначаў, што гандаль “цалкам заставаўся ў руках яўрэяў”, а таксама павелічэнне гандлёвага звароту і заняпад кірмашовага гандлю як следства інтэнсіўнага развіцця шляхоў зносін, у прыватнасці, чыгуначнага транспарту [11, с. 105].

Значную цікавасць уяўляе даследча-эканамічная дзейнасць Ф.М. Ястрэмскага, які ў канцы XIX – пачатку XX ст. узначальваў Мінскую казённую палату. У яго працы “Статистико-экономический очерк Минской губернии” [14] прыводзяцца звесткі аб колькасці гандлёвых прадпрыемстваў Мінскай губерні ў канцы XIX ст., іх таваразвароце і прыбытках. На падставе аналізу шырокага матэрыялу аўтар зрабіў выснову аб тым, што найбольшае развіццё атрымалі гандаль лесам і спіртнымі напоямі [14, с. 69].

Адзін з раздзелаў працы А.П. Сапунова “Река Западная Двина” [9] прысвечаны гандлю па гэтай рацэ. Аўтар прывёў звесткі аб відах, аб’ёме тавараў, а таксама дынаміцы таваразвароту у другой палове XIX ст. У прыватнасці, А.П. Сапуноў адзначаў зніжэнне аб’ёму гандлю пасля адмены прыгоннага права. Гэта было звязана, на яго думку, з тым, што “гаспадарка памешчыкаў прыняла шмат меншыя памеры”, а “буйных вытворцаў ня стала” [9, с. 323]. А.П. Сапуноў не абмежаваўся аналізам перавозак тавараў па Заходняй Дзвіне. Ён удзяліў увагу агульнаму стану гандлю ў Падзвінні, а таксама ролі чыгуначнага транспарту ў інтэнсіфікацыі росту таваразвароту.

Уяўляюць інтарэс шэраг выданняў органаў адміністрацыйнай улады краю, перш за ўсё губернскіх праўленняў: “Витебская губерния: историко-географический и статистический обзор” [5], “Опыт описания Могилевской губернии” [8], “Лепельский уезд Витебской губернии” [3], “Сенненский уезд Могилевской губернии” [1], “Историко-статистическое описание девяти уездов Минской губернии” [12]. Асвятляючы сацыяльны і нацыянальны склад насельніцтва гэтых мясцовасцяў, аўтары падкрэслівалі, што падаўляючую большасць беларускага купецтва складалі яўрэі, якія, адпаведна, і адыгрывалі вядучую ролю ў гандлёвым жыцці краю. Таксама ў адзначаных выданнях даюцца агульныя ацэнкі развіцця гандлю, паказваюцца яго недахопы і дасягненні, прыводзяцца разнастайныя матэрыялы звесткі па дадзенай праблеме. Пэўную цікавасць уяўляе праца А.М. Семянтоўскага “О мерах и весе, употребляемых в Витебской губернии” [10]. Аўтар падрабязна апісаў меры даўжыні, аб’ёму і вагі, якія ўжываліся на Віцебшчыне, у тым ліку гандлярамі, у другой палове XIX ст. Акрамя таго, А.М. Семянтоўскі распавёў аб спосабах вымярэння вагі і аб’ёму, а таксама прыборах, якія выкарыстоўваліся дзеля гэтага ў сферы гандлю.

Такім чынам, мы бачым, што праблема купецтва і гандлю Беларусі перыяду капіталізму асветлена ў працах айчынных гісторыкаў дарэвалюцыйнага перыяду ў

даволі нязначнай ступені. Разам з тым дадзена тэматыка была закранута ў шэрагу выданняў эканамічнага, геаграфічнага і этнаграфічнага характару. У цэлым, у гістарыяграфіі дадзенага перыяду ішоў працэс наапаўнення фактычнага матэрыялу, асабістых назіранняў і абагульненняў даследчыкаў, асвятляліся асобныя бакі развіцця гандлю ў краі, а таксама жыцця купецкага саслоўя.

Літаратура

1. Аникиевич, К.Т. Сенненский уезд Могилевской губернии. Опыт описания в географическом, историческом, этнографическом, бытовом, промышленном и статистическом отношениях, с картой уезда, схемой двух озер и рисунками в тексте / К.Т. Аникиевич. – Могилёв : Могилевский Губернский Статистический Комитет. - 1907. – 148 с.
2. Бобровский, П.О. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Гродненская губерния : в 2 ч. / П.О. Бобровский. – СПб. : Тип. Департамента Генерального штаба, 1863.
3. Горбачевский, И.Д. Лепельский уезд Витебской губернии / И.Д. Горбачевский. – Витебск : Губернская тип., 1895. - 38 с.
4. Довгялло, Д.И. Город Гомель (Могилевской губ.). С автотипиями / Д.И. Довгялло, С.А. Жудро, И.А. Сербов ; изд. Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества. – Вильна : Тип. А.Г. Сыркина, [1910?]. – 61 с.
5. Долгоруков, В.М. Витебская губерния: историко-географический и статистический обзор / В.М. Долгоруков. - Витебск : Губернская тип., 1890. – 387 с.
6. Клейн, Э.М. Город Борисов (Минской губернии) / Э.М. Клейн, Д.И. Довгялло, Н.Е. Белоцерковец ; изд. Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества – Вильна : Тип. А.Г. Сыркина, 1910. - [2], 38 с.
7. Краснянский, В.Г. Город Мстиславль (Могилевской губернии). С 50 автотипиями / В.Г. Краснянский ; изд. Северо-Западного отдела Императорского Русского Географического Общества. – Вильна : Б. и., 1912. – 99 с.
8. Опыт описания Могилевской губернии в историческом, физико-географическом, этнографическом, промышленном, сельскохозяйственном, лесном, учебном, медицинском и статистическом отношениях с двумя картами губернии и 17 резанными на дереве гравюрами видов и типов: в 3 кн. / Сост. по программе и под ред. А.С. Дембовецкого. – Могилев : Тип. губернского правления, 1882 -1884.
9. Сапунов, А.П. Река Западная Двина: историко-географический обзор с картами, планами и рисунками / А.П. Сапунов. - Витебск : Типолитография Г.А. Малкина, 1893. - [4], VI, 512, LXIX, [2] с.
10. Сементовский, А.М. О мерах и весе, употребляемых в Витебской губернии / А.М. Сементовский ; изд. Витебского статистического комитета – Витебск : Губернская тип., 1874. - [2], 19 с.
11. Солоневич, Л. Краткий исторический очерк Гродненской губернии за сто лет её существования. 1802 -1902 / Л. Солоневич. – Гродно : Губернская тип., 1901. – 106 с.
12. Труды Минского Губернского Статистического Комитета. Историко-статистическое описание девяти уездов Минской губернии. - Минск : Тип. Губернского правления, 1870. - 436 с.
13. Ярославцев, С.И. Город Климовичи Могилевской губернии. Географическо-статистический очерк с 16 автотипиями / С.И. Ярославцев ; изд. Северо-Западного

отдела Императорского Русского Географического Общества - Вильна : Тип. Иосифа Завадского, 1914. - 35 с.

14. Ястремский, Ф.Н. Статистико-экономический очерк Минской губернии / Ф. Ястремский ; приложение к Памятной книжке Минской губернии на 1897 г. – Минск : Паровые Типо-Литографии Х.Я. Дворжеца и Б.И. Соломонова. – 90 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ